

TÜRK KÖY AİLESİNDE İŞBÖLÜMÜNE İLİŞKİN YAPISAL DEĞİŞMELER

Doç. Dr. Altan ESERPEK*

Basit ya da karmaşık bütün toplumlarda ekonomik faaliyetler farklılaştığından toplumdaki bireyler veya gruplar toplumca benimsenen ölçütlere göre belirlenen faaliyet alanlarına yönelmektedir. Verilmiş statünün egemen olduğu basit ve küçük toplumlarda işbölümünün belirlenmesinde biyolojik faktörler önemli rol oynamaktadır. Böyle toplumlarda belirli işler belirli cinsiyet grupları tarafından yapılmakta ve bunun aksi düşünülmemektedir. (1) Örneğin bütün ilkel toplumlarda ava gitmek veya savaşmak erkeklerin, buna karşılık çocuğun bakımı ve ev işleri ile uğraşmak ise yalnızca kadınların görevi olarak kabul edilmektedir.

Durkheim'e göre kadın ve erkek arasında cinsiyete dayanan kesin iş bölümü aile yaşamının temelini oluşturmaktadır. (2) Durkheim, her iki cinsiyet grubunun da kendine yeterli olduğu devirlerde kadın-erkek arasında devamlı bir bağlılığın söz konusu edilemeyeceğini ifade etmektedir. Bununla beraber, aile yaşamının yani kadın-erkek arasında karşılıklı bağımlılığın bulunmadığı toplumlarda da cinsiyete dayanan bir işbölümü gerçekleştirilmiştir. (3)

Cinsiyet faktörüyle belirlenen bir işbölümünde toplumun norm ve değerleri önemli rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle bir cinsiyet grubu toplum kurallarının karşıt cinsiyet grubu için belirlediği ekonomik faaliyetleri, potansiyel kapasitesine rağmen yapma girişiminde bulunmamaktadır. Böyle bir girişim kamuoyunun olumsuz tepkisine yol açmaktadır. Kamuoyunun tepkisinin güçlülüğü bireyi kendisinden önce oluşmuş ve kendisinden sonra da mevcudiyetini sürdürecektir olan iş bölümüne ilişkin normlara uymaya zorlamaktadır.

İlkel veya daha az karmaşık toplumlarda işbölümünü belirleyen diğer bir biyolojik faktör de yaştır. Böyle toplumlarda geleneksel norm-

---

* Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bölümü Öğretim Üyesi

lar hangi ekonomik faaliyetlerin hangi yaş gruplarınınca yapılabileceğini belirlemektedir. Örneğin din ve büyüye ilişkin görevler yaşlı erkeklerin faaliyet alanına girmektedir. Buna karşılık çocuk yaştaki erkeklerle yaşlı erkeklerin savaşçı olması beklenmemektedir. İkel toplumlarda bireylerin, özellikle erkeklerin ekonomik sistemdeki fonksiyonlarını kesin biçimde belirleyebilmek amacıyla yaş düzeyleri törenlerle birbirinden ayrılmaktadır. (4) Bazı ilkel toplumlarda da ekonomik sistemde fonksiyonları son bulan, yani çalışamayacak kadar yaşlanan bireylerin intihar etmesi beklenmektedir. (5) Özellikle kaynakların kıt olduğu ve ancak çalışabilir durumdaki bireylerin emekleri sonucu yaşama-ya hak kazandıkları toplumlarda bu, normlaşmış bir davranış biçimidir.

Toplumlar karmaşıklaştıkça iş bölümünü belirlemede biolojik faktörlerin etkinliği azalmaktadır. Böyle toplumlarda beceri ve yetenek, kişinin ekonomik faaliyetini belirlemede etkin rol oynamaktadır. Ancak bir ölçüde biolojik faktörlerin de etkinliği devam etmektedir. Örneğin, toplumun tümünü ilgilendiren kararları verme yetkisini taşıyan konumlar, genellikle erkekler tarafından işgal edilmektedir. Buna karşılık çocukların bakımı hâlâ kadınların görevi olarak kabul edilmektedir. Kadınların da ekonomik faaliyetlerde etkin rol oynadığı endüstrileşmiş batı toplumlarında bile mesleğe yönelme açısından kadın ve erkek arasında farklılık görülmektedir. Kadınlar çoğunlukla çocuk yuvalarında çalışmakta, hemşire olmakta ve öğretmenlik mesleğinde yoğunlaşmaktadırlar. Öte yandan askerlik, otomobil tamirciliği, inşaat işçiliği ve endüstriyel işçilik tamamen erkeklere özgü faaliyetler olarak görülmektedir. Buna karşılık hiç bir erkek de varyete dansözlüğü veya striptiz yıldızlığı yapmamaktadır. Bazı toplumlarda kadınların askerlik görevi yaptığı bir gerçekse de kadınların daha çok geri mevzilerde ve büro işlerinde çalışmaları ve fiilen savaşmamaları cinsiyet grupları arasındaki farklılığın bu alanda da devam ettiğini göstermektedir. (6)

Karmaşık toplumlarda iş bölümünü belirlemede, diğer bir biolojik faktör olan yaş, basit toplumlardaki kadar etkin rol oynamamaktadır. Bununla beraber belirli ekonomik faaliyetlerin ancak belirli yaş gruplarınınca yürütülebileceği inancı hâlâ yaygındır. Genel kanıya göre böyle faaliyetler için ancak yaş ile kazanılabilen denemelere gereksinim vardır. Örneğin, yönetimle ilgili bir konuma çok genç bir kişinin getirilmesi düşünülememektedir. Öte yandan çok yaşlı bir kişinin de öğrenci olması yadırganmaktadır. Yaşın belirli mesleklerdeki etkinliği formel olarak da belirginleştirilmektedir. 30 yaşındaki bireyin general olması

ne kadar olağan dışı ise 50 yaşındaki bireyin de teğmen olarak kalması o kadar olağan dışı kabul edilmektedir. Parlemantoya seçilebilmek için de belirli bir yaş tabanı formel olarak belirlenmektedir. İşverenlerin de enformel olarak istihdam edecekleri personel için bir yaş tabanı ya da tavanı saptadıkları görülmektedir.

Ancak endüstrileşmiş modern batı toplumlarında belirli meslekler için bireysel başarı ve yetenek ön plâna geçmektedir. Böyle mesleklerde yaş faktörü aşama yapmayı hemen hiç etkilememektedir. Diğer bir deyişle mesleklerdeki aşamalar yaş ile sınırlandırılmamaktadır. Örneğin, akademik kariyerdeki kişinin yetenek ve başarılı çalışmaları onun kısa sürede yükselebilmesini belirlediği gibi özellikle serbest iş alanında başarılı gençlerin sorumluluk gerektiren konumlara getirilmesi yadrganmamaktadır.

O halde ister biolojik (cinsiyet ve yaş), ister kişisel yetenek, ister sosyal statü (özellikle ailenin belirlediği statü) temellerine göre belirlensin, basit ya da karmaşık bütün toplumlarda ekonomik faaliyetler uzmanlaşmakta ve böylece toplumu oluşturan birey ya da gruplar arasında iş bölümü gerçekleştirilmektedir.

Durkheim'e göre iş bölümü, üretim gücü ile çalışanın yeteneğinin arasındaki ilişkidir. (7) İş bölümü toplumdaki uzmanlaşmaya paralel olarak artmaktadır. Ekonomik faaliyetlerdeki uzmanlaşma toplum karmaşıklıklaştıkça ve toplumun gelişme hızı çoğaldıkça yaygınlaşmaktadır. Böylece, iş bölümü toplumsal gelişmenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. (8)

İş bölümü, toplumun gelişmesiyle ortaya çıkan yeni gereksinimleri karşılayan sosyal bir olgudur. Toplum büyüdükçe karmaşıklaşmakta ve toplumu oluşturan unsurlar zorunlu olarak farklılaşmaktadır. Demografik olarak büyüyen bir toplumdaki mevcut kaynakların giderek artan gereksinimleri karşılamada yetersiz kalması, ekonomik faaliyetlerdeki uzmanlaşmayı zorlamaktadır. Diğer bir deyişle aynı ekonomik faaliyetleri yapan unsurlardan oluşan bir toplumda, kıt kaynaklar üzerinde yoğunlaşan rekabet toplumun bütünlüğünü sarsmakta ve toplumsal çözülme bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmektedir. (9) Ancak, ekonomik faaliyetlerdeki uzmanlaşma ve artan iş bölümü, farklı işleri gören unsurların arasındaki rekabeti azaltmakta, dolayısıyla bu unsurların birbirlerine bağımlılığını arttırmakta ve toplumsal bütünlüğü sağlamaktadır.

Öte yandan karmaşıklaşmamış küçük toplumlarda ekonomik faaliyetlerdeki uzmanlaşma sınırlı kalmaktadır. Ekonomik yapısı, kar-

ma tarıma dayalı olan ve bir ölçüde daha geniş toplumdaki soyutlanan kırsal bir toplumda yaşayan bütün bireyler-yani ailenin geçimini sağlama sorumluluğunu yüklenen aile reisleri- yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli tüm becerileri kazanmaktadırlar. Bu beceriler arasında bir farklılaşma bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, kırsal bir toplumdaki her aile kendi kendine yeten sosyo-ekonomik bir birim niteliğini taşımaktadır. Böyle bir toplumda aileler arasında dayanışmayı sağlayacak bir iş bölümü gerçekleştirilmemektedir. (10) Kırsal toplumda her aile tüketim gereksinmelerine dönük üretim yaptığından ailenin hem diğer ailelere hem de daha geniş topluma bağımlılığı azalmaktadır.

Örneğin, 1967 yılında yapılan araştırmada Delihasanlar köyündeki (bak.s: 79) temel ekonomik faaliyetleri tahıl ve keten üretimi oluşturmaktaydı. Her aile kendi tüketimi için gerekli temel ürünlerin yanında diğer gereksinmelerini karşılamak amacıyla büyük ve küçük baş hayvanla kümes hayvanı da beslemekteydi. Para ekonomisine geçiş döneminde olan köyde uzmanlaşmış ekonomik faaliyetler, değirmencilik, bakkallık ve nalbantlıktan ibaretti. Ancak bu tür işleri yapanlar da temel ekonomik faaliyetleri olarak çiftçiliği gösterme eğilimindeydiler. Bütün köylüler buğdaydan temel tüketim maddesi olan bulgurlarını elde ettikten sonra değirmende öğütülmüş undan da günlük ekmeceklerini evde kendileri yapmaktaydılar. Ürettikleri ketenin tohumunu liflerinden ayırdıktan ve liflerini çeşitli işlemlerden geçirdikten sonra, her evde bulunan dokuma tezgâhlarında dokumak suretiyle giyim gereksinimlerinin büyük bir çoğunluğunu, yine kendileri karşılamaktaydılar. Yine her aile evinde beslediği küçük ya da büyük baş hayvanların ürünlerini evde değerlendirmekte ve tüketeceği peynir, yoğurt ve yünü kendi kaynaklarından elde etmekteydi. Ailenin tüketimine yetmeyen maddelerin bir kısmı köy içinden diğer ailelerden aynı değiş-tokuş yoluyla elde edilmekteydi. Bununla beraber, köyde her aile bir ölçüde kendi kendine yeterli ve dışı oldukça kapalı ekonomik bir birim niteliğini taşımaktaydı.

Ancak köyde ailelerin kendi kendilerine yeterli bir ekonomik yapıya sahip olmaları köylüler arasında bağların zayıflığı ve dayanışmanın bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Köy toplumlarında ilişkilerin belirlenmesinde önemli rol oynayan cinsiyet ve yaş faktörleri aile içi dayanışmayla kesişmekte ve dolayısıyla ailenin toplumla bütünleşmesini sağlamaktadır. Öte yandan yerleşik bir toplum olan Delihasanlar'da ailelerin çoğu birbirlerine akrabalık bağlarıyla bağlıdırlar. Böylece aileler arasındaki akrabalık bağları, benzer kültürel özellikler,

benzer denemeler, doğaya bağımlı olma sonucu zaman zaman yaşanan ortak geçim sıkıntıları ve ortak bir geçmişi paylaşma Delihasanlar'da yaşayanlar arasında "biz" bilincinin güçlenmesini ve toplumsal dayanışmanın artmasını teşvik etmektedir. Durkheim bu tür toplumsal dayanışmaya "mekanik dayanışma" demektedir. (11)

Küçük ve karmaşıklaşmamış toplumlarda insanlar birbirlerinin davranışlarını doğrudan doğruya denetleyebildikleri için toplumsal bütünlüğü bozucu nitelikteki davranışlara izin verilmemektedir. Toplumun tümü tarafından benimsenen ortak normlardan sapan birey, toplumun sosyal desteğini kaybetmektedir. Cezai yaptırım niteliğindeki kamuoyu baskısı, diğer bir deyişle enformel sosyal kontrol, toplumsal çözülmeyle önleyici nitelikte bir güç olarak belirmektedir. Toplumun birey üzerindeki kontrolü yoğunlaştıkça mevcut sosyal dayanışmayı –mekanik dayanışma– bozucu nitelikteki davranışlar daha çok azalmakta ve dolayısıyla birbirlerine daha çok benzeyen bireyler arasındaki bağlar daha da güçlenmektedir. Mekanik dayanışmanın güçlülüğü enformel sosyal kontrolün etkinliğini daha çok arttırdığı gibi, enformel sosyal kontrolün etkinliği de mekanik dayanışmanın daha çok güçlenmesine yol açmaktadır. Diğer bir deyişle birbirlerine benzeyen ve ortak kültürel özellikleri paylaşan bireyler arasında mekanik dayanışma gelişmekte, buna karşılık mekanik dayanışmanın güçlenmesi bireylerin birbirlerine daha çok benzemelerine yol açmaktadır. Mekanik dayanışmanın egemen olduğu toplumlarda birey ve bireysel eğilimler ön plâna çıkamamaktadır.

Öte yandan, toplum büyüdükçe ve karmaşıklaştıkça bireyler arasında doğrudan doğruya ve kişisel ilişkiler geliştirmek olanaksızlaşmaktadır. Böyle toplumları oluşturan tüm unsurların aynı denemelerden geçmeleri beklenemez. Karmaşık toplumlarda yaşayanlar toplumun temel değerlerini paylaşmakla beraber ortak deneme ve benzer özelliklere göre oluşan alt gruplar toplumsal dayanışmanın azalması ve enformel sosyal kontrolün zayıflamasına yol açmaktadır. Böylece karmaşıklaşan bir toplum, bireyi daha az kuşatmakta ve bireye daha çok hareket özgürlüğü tanımaktadır. Bireyle toplum arasındaki ilişkilerin zayıflaması sonucu tüm toplum için geçerli kabul edilen normların etkinliği azalmakta ve toplumun birey üzerindeki denetleme gücü zayıflamaktadır. Bireysel eğilimlerin önem kazandığı karmaşık toplumlarda özellikle yeni oluşan alt-gruplar arasındaki farklılaşmanın ve zıtlaşmanın yaygınlaşmasıyla toplumsal düzenin bozulması ve toplumsal bütünlüğün çözülmesi kaçınılmaz bir sonuç gibi görünmektedir. Ancak

karmaşık toplumların da bütünlüklerini korudukları bir gerçektir. Daha önce de belirtildiği gibi karmaşıklaşan toplumlarda ekonomik faaliyetler giderek daha çok uzmanlaşmakta ve tüm gereksinmelerini kendi karşılayamayan bireyin doğrudan doğruya ilişki kuramadığı diğer bireylere bağımlılığı artmaktadır.

Karmaşık bir kent toplumunda birey yaşamını ancak diğer bireylerin mevcudiyetiyle sürdürebilmektedir. Böyle toplumlarda ekonomik faaliyetlerin ve fonksiyonların uzmanlaşması bireyin belirli bir alanda uzmanlaşmasını gerektirmekte ve birey kendisinin üretmediği tüketim maddelerini diğer ekonomik unsurlardan elde edebildiği için onlara bağımlılığı artmaktadır. Endüstrileşmiş modern toplumlarda tek tüketim maddesi bile uzmanlaşan çeşitli iş kollarının ortak çalışması sonucu tamamlanabilmekte ve iş bölümü yalnızca bireyler arasında değil; fakat aynı zamanda toplumu oluşturan grup ve kuruluşlar arasında da karşılıklı bağımlılığı sağlamaktadır. Tarımsal ekonomik faaliyetlerdeki uzmanlaşma sonucu kırsal toplumlar da kendi kendilerine yeterli kapalı toplum niteliğini kaybetmekte ve çeşitli tüketim gereksinmelerini karşılayabilmek için dış topluma bağımlı duruma gelmektedirler. Karmaşık bir toplumda ekonomik faaliyetler uzmanlaşmakta ve uzmanlaşan unsurlar arasında iş bölümü gerçekleştirilmektedir. İş bölümü hem toplumsal bütünleşmeyi, hem toplum düzeninin korunmasını ve hem de birey ve kuruluşlar arasında karşılıklı bağımlılığın sonucu olan dayanışmayı sağlamaktadır. İş bölümünün sonucu olan bu tür dayanışmaya Durkheim "organik dayanışma" demektedir. (12)

İş bölümü sonucu olan organik dayanışma, toplumun bütünlüğünün korunmasında önemli rol oynadığı gibi; toplumun temel birimlerinden biri olan ailede de bireyler arasında gerçekleştirilen iş bölümü organik dayanışmaya ve dolayısıyla aile bütünlüğünün korunmasına yardım etmektedir. Ancak ailede iş bölümünü belirleyen ölçütler karmaşık bir toplumda iş bölümünü belirleyen ölçütlerden farklıdır. Ailede iş bölümü yaş ve cinsiyet faktörüne ve bireyin aile içindeki statüsüne göre belirlenmektedir. Öte yandan organik dayanışmanın egemen olduğu toplumlarda, bireyler arasında yüzyüze ilişkilerin geliştirilmesi olanaksızdır. Buna karşılık, bir ailede bireyler arasında devamlı olarak yüzyüze ilişkiler bulunmaktadır. Aileyi oluşturan bireyler birbirlerine kan ve evlilik bağlarıyla bağlıdırlar. Diğer bir deyişle, ailenin bütünlüğünü sağlayan yalnızca iş bölümü değildir; duygusallık, kan bağları ortak denemeler, ortak amaçlar ve ortak kültürel özellikler de aile bütünlüğünün sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Ancak ailedeki

mekanik dayanışma bu çalışmanın konusu olmadığından yalnızca iş bölümü ile gerçekleştirilen organik dayanışmanın aile bütünlüğünün korunması yönündeki etkinliği belirtilmekle yetinilecektir.

İş bölümü ve aile bütünlüğü arasındaki ilişkiyi belirtmeden önce bu çalışmada konu edilen Delihasanlar köyünün fiziki ve sosyo-ekonomik yapısal özelliklerine kısaca değinmekte yarar vardır. Kocaeli iline bağlı Kandıra ilçesinin bir köyü olan Delihasanlar dağlık bir arazide kurulmuştur. Araştırmanın yapıldığı 1967 yılında ulaşım olanakları geliştirilmediğinden köyün kendini saran toplumla ilişkileri sınırlı kalmaktaydı. 45 hanelik köyde daha önce de değinildiği gibi her aile kendi tüketim gereksinmelerine dönük üretim yapmaktadır. Köyde iki bakkal, bir değirmen, bir hızar makinası, bir kahve, bir cami ve 5 sınıflı ve 2 derslikli bir ilkokul bulunmaktadır.

Köydeki ailelerin çoğu birbirlerine akrabalık bağlarıyla bağlıdır. Aile büyüklüğü çekirdek aile için 5.7, bileşik aile için 8'dir. Mevcut ailelerin % 51'i bileşik aile niteliğindedir; yani aile reisi evli erkek evladı veya evlatları ile bir arada yaşamaktadır. Bileşik aile toplumun ideal olarak kabul ettiği bir aile biçimidir. Bileşik ailenin ideal olarak benimsenmesinde toplumun norm ve değerleri kadar ailenin ekonomik faaliyetlerinin niteliği de önemli rol oynamaktadır. Köyün ulaşım güçlükleri tarımda uzmanlaşmayı ve pazar için üretimi engellemektedir. Bu nedenle köyde karma tarım yapılmakta ve her aile sosyo-ekonomik bir bütün olarak tarımın çeşitli faaliyet alanlarını bir arada yürütmeye zorlanmaktadır. Bu zorunluluk ailede bireyler arasında iş bölümünü gerektirmektedir.

Ailede biolojik faktörlerden cinsiyete göre belirlenen iş bölümü özellikle belirli faaliyetler için daha çok kesin bir nitelik kazanmaktadır. Örneğin, ev işleri tamamen kadınlar tarafından yapılmaktadır. Erkekler kadınlara özgü kabul edilen bu faaliyetleri yapmayı istememektedirler. Bu tutumda, köyün bu cinsiyet grubuna ilişkin değerleri önemli rol oynamaktadır. Köyde kadınların statüsü aşağı kabul edilmektedir. (13) Bu nedenle bir erkek için statüsü aşağı sayılan bir statü grubunun işlerini yapmak aşağılatıcı nitelikte görülmektedir. Köylülerin ve özellikle erkeklerin geliştirdikleri bu tutum nedeniyle karısı ölen bir erkek -köyde, boşanma olaylarına hiç rastlanmamıştır- yaşamını sürdürebilmek için en kısa sürede yeniden evlenmektedir. Cinsiyet grupları arasındaki bu tür kesin iş bölümü, bu grupların birbirlerine bağımlılığını arttırmaktadır.

Öte yandan erkekler için de kesinlikle belirlenmiş ekonomik faaliyetler bulunmaktadır. Ormana gidip odun kesmek, tarım aletlerini onarmak, evin tüketim gereksinimleri için köy dışına giderek alış-veriş yapmak ve ürünü pazarlamak erkeklerin faaliyet alanına girmektedir. Erkekler bu tür işleri kadınların yürütemeyeceği inancını taşımaktadırlar. Kadınların yönetilmeye muhtaç olduğuna ilişkin yaygın inanç nedeniyle kocası ölen bir kadının da yeniden evlenmesi gerekmektedir. Kadın ve erkeğin karşılıklı bağımlılığı kadın-erkek beraberliğinin, yani çekirdek ailenin istikrar ve sürekliliğinin güvencesi olmaktadır.

Keten ürününe ilişkin faaliyetlerde de cinsiyet grupları arasında kesin iş bölümü yapılmaktadır. Hiç bir kadın ketenin tohumu ile liflerinin birbirinden ayrılma sürecine katılmamakta ve bu süreç köy erkeklerinin imece yoluyla yaptıkları tek ekonomik faaliyet niteliğini taşımaktadır. Yağış mevsimi başlamadan, ketenin kurutulup kaldırılması gerektiğinden ve kadınlar da bu faaliyete katılmadığından erkekler bu işi kısa sürede bitirebilmek için işbirliği yapmak zorunda kalmaktadırlar. Buna karşılık keten liflerinin yıkanması, kurutulması, taranıp, eğrilip iplik haline getirilerek dokunması tamamen kadınların yapması beklenen faaliyetlerdir.

Öte yandan cinsiyet grupları arasında kesin iş bölümünün bulunmadığı ekonomik faaliyetler de vardır. Cinsiyet gruplarından birinin faaliyet alanına giren işlerden bazılarının gerektiğinde karşı cinsiyet grubunun bir üyesi tarafından yapılmasında bir sakınca görülmemektedir. Örneğin, hayvanların bakımı, ahırın temizlenmesi, tarlanın sürülmesi, samanın kaldırılması erkeklerin işi olmakla beraber gerektiği zaman kadın da bu görevleri yerine getirebilmektedir.

Harman zamanında ailedeki kadın, erkek ve çocuklar birarada çalıştıkları için aralarında iş bölümü yokmuş gibi görünmektedir. Ancak kesin olmamakla beraber, aile üyeleri arasında kendiliğinden bir iş bölümünün gerçekleştirildiği görülmektedir. Harman zamanı işler yoğunlaştığından çocukların da emeklerinden yararlanmak gerekmektedir. Çoğunlukla kadınlar ve çocuklar düveni idare ederken; aile reisi, sap ve tanelerin ayrılmasını kolaylaştırmak için savurma faaliyetini yürütmektedir. Akşam üzeri kadın ve erkek tınaz atma işini birlikte yürütmekte; kadın ve kız çocukları saplardan ayrılan tohumları ele-yerek çuvallara doldururken erkek çocuklar hayvanların beslenme sorumluluğunu yüklenmektedirler. Aile reisi de samanları kaldırıp, harman yerini süpürmektedir. Böylece, özellikle çekirdek bir ailede çocuklar da küçük yaşlardan itibaren ekonomik faaliyetlere katılmaktadır.

lar. Beş yaşındaki çocuklar tavuk, hindi ve hatta koyunları otlatmakta ve su taşımakta, daha büyük olanlar ise harmanda ve hatta tarla sürmede yetişkinlere yardımcı olmaktadır. Ailede yetişkin bir kız varsa, harman zamanı annesi harmanda çalışırken yemek pişirmekte, bu yemeği harman yerine götürmekte ve ev işlerinde hemen tüm sorumluluğu yüklenmektedir. Ailenin aynı zamanda ekonomik bir birim niteliği taşıması ve aile dışından insan gücü sağlamanın olanaksızlığı çocukların ekonomik faaliyetlere küçük yaşlardan itibaren katılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle köylüler çok sayıda çocuk istemektedirler.

Çekirdek ailede belirli faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli olan yetişkin sayısının yetersizliği, arazinin tümünün işlenmesini engellediğinden verimlilik azalmaktadır. Öte yandan ailedeki yetişkinler, özellikle işlerin yoğun olduğu yaz mevsiminde çok yorulmaktadır. Eğer bir çekirdek ailede yetişkin kız çocuğu yoksa ve bakımı gerektiren bir bebek varsa, kadın bir taraftan harmanda çalışmakta, bir taraftan ev işleri ve yemek ile uğraşmakta ve bir taraftan da çocuğun bakımı ile ilgilenmektedir. Çok zaman genç kadınlar küçük çocuklarını da harman yerine götürmektedirler. Bu durumda hem annenin verimi azalmakta hem de çocuk bakımsız kalmaktadır.

Öte yandan, bileşik bir ailede aynı cinsiyet grubunda yaş ve statüye göre belirlenen iş bölümü bireylerin daha az yorulmasını ve daha verimli çalışmasını sağlamaktadır. Böyle bir ailedeki genç ve güçlü kadın-çoğunlukla gelindir- kocasıyla tarlada ve harmanda çalışırken yaşlı kadın -kaynana- ev işlerini yapmakta ve torunlarına bakmaktadır. Yoğun iş mevsimi son bulduktan sonra genç kadın ağır ev işlerini üzerine almakla beraber, yemek pişirme ve çocukların bakımı yaşlı kadın tarafından yürütlmeye devam etmektedir. Gelin ve kaynana arasında gerçekleştirilen iş bölümü hem her ikisinin de daha az yorulmasını sağlamakta, hem de ikisi arasındaki potensiyel çatışmanın açık çatışma haline dönüşmesini önlemektedir. İş bölümü nedeniyle birbirlerine bağımlı duruma gelen gelin- kaynana arasındaki gerginlikler ise bileşik aile yapısını tehdit edici nitelik kazanmamaktadır. Örneğin, kaynanası ile geçinmeyen genç bir kadın, kaynanasının İzmit'te çalışan diğer oğlunun yanına gitmesinin kendisi için bir kurtuluş olduğu ima edildiğinde "Allah saklasın, o olmasa ben bütün bu işlerin altından nasıl kalkarım" şeklinde cevap vermiştir. Kaynanası ölen diğer bir kadın da kaynanasının zamanında ne kadar rahat olduğunu sık sık tekrarlamaktaydı.

Bileşik ailede yetişkin erkekler arasında gerçekleştirilen iş bölümü ailenin verimini arttırmaktadır. Böyle bir ailede yaşanan aile reisi yalnızca tarım aletlerinin tamiriyle uğraşmakta veya koyun gütmekte, oğlu veya oğulları tarım faaliyetlerini yürütmektedirler. Baba-oğul arasındaki potansiyel çatışma aralarındaki iş bölümü ve birbirlerinden kaçınmaları nedeniyle önlenmekte ve bileşik aile yapısı istikrarlılığını korumaktadır. Öte yandan bileşik ailedeki yetişkin erkek sayısının çokluğu ailenin ekonomik düzeyinin yükseltilebilmesi için gerekli yan ekonomik faaliyetleri de teşvik etmektedir. Köyde, ailenin ekonomik düzeyi ile ailenin yapısal özellikleri arasında bir ilişki bulunmaktadır. Ailenin varlık derecesinin yükselmesini sağlayan yan ekonomik faaliyetlerden hayvancılık çoğunlukla bileşik aileler tarafından yapılmaktadır.

İki evli erkek kardeşin bir arada yaşadığı bileşik ailelerde, erkek kardeşlerden biri hanenin varlığını arttırmak amacıyla köy dışına, çoğunlukla da kentte çalışmaya gitmektedir. Erkek kardeşler arasında çıkması olası çatışmalar da yılın önemli bir kısmında birbirlerinden ayrı kalmalarıyla önlenmiş olmaktadır. Ancak bileşik ailenin varlığının artırılması amacıyla erkek kardeşlerden birinin kentte çalışması, uzun vadede bileşik aile yapısını tehdit etmektedir. Kentte çalışan erkek orada sürekli bir iş bulup geleceğini güvence altına aldıktan sonra karısını ve çocuklarını da yanına aldirtmakta ve bileşik aileden kopmaktadır. Böylece erkek kardeşler arasında ailenin varlığını arttırmaya dönük olarak gerçekleştirilen iş bölümü, bazan organik dayanışma ve dolayısıyla aile bütünlüğünü sağlamak yerine onun bütünlüğünü sarsmaktadır.

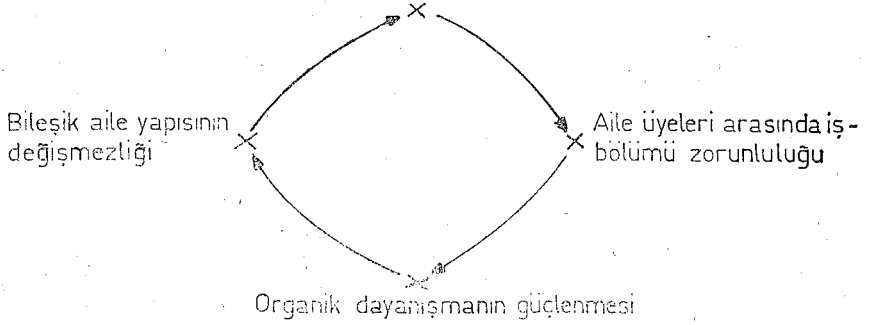
Bileşik ailede aralarında yaş ve statü bakımından büyük bir farklılık olmayan ve bu nedenle aynı ekonomik faaliyetleri yapan, yani aralarında iş bölümü bulunmayan, yalnız erkek kardeş karılarıdır. İki elti açık bir şekilde ve sık sık çatışmakla beraber, aile reisi yaşadığı ve otoritesini koruduğu sürece eltilerarası çatışmalar bileşik aile bütünlüğünü tehdit edici nitelik kazanmamaktadır.

Toplumun değer ve normları ve ekonomik yapısı bileşik aile yapısının korunması yönünde etkili olmaktadır. Bileşik ailede bireyler arasında gerçekleştirilen iş bölümü, bireylerin birbirlerine bağımlılıklarını arttırmakta ve aralarında olası çatışmayı azaltmaktadır. Bunun sonucu olan organik dayanışma bileşik aile yapısının istikrar ve sürekliliğini sağlamaktadır.

Diğer araştırma köyü olan Tavşançıl Kocaeli'nin Gebze ilçesine bağlıdır ve İstanbul-Ankara karayolu üzerindedir. Üçyüzelli hanelik

KÖYÜN EKONOMİK YAPISI

(Ekonomik faaliyetlerde uzmanlaşmanın yokluğu,
tüketime dönük üretim.)

ŞEKİL: 1

köyün en belirgin tarım faaliyeti bağıcılıktır. Tarımda uzmanlaşma köylünün pazara dönük üretime geçmesiyle sonuçlanmıştır. Köydeki üretim biçimi köyün kendi kendine yeterli kapalı bir kommünite niteliğini kaybetmesine ve kendi dışındaki topluma bağımlılığının artmasına neden olmuştur. Tarımdaki uzmanlaşmanın yanında çevrede hızla gelişen endüstrileşme de köyün ekonomik yapısını etkilemektedir. Köyün çevreyle ulaşım kolaylıkları, tarım kesimindeki nüfusun endüstriye kaymasını teşvik etmektedir. Özellikle köydeki genç erkekler endüstride çalışmayı tarımsal faaliyete tercih etmektedirler. Köy örneklemeindeki çalışabilir erkek nüfusun % 51'i endüstride çalışmaktadır.

Endüstrileşme köyün demografik yapısını da etkilemektedir. Köyün fizikî konumu, endüstride çalışan çevre köy halklarını cezbetmektedir. Tavşancıl'a başka köylerden gelip yerleşen aileler bulunmaktadır. Bu nedenle köy halkı homojen bir yapıya sahip değildir. Öte yandan ekonomik farklılaşma da gelir ve varlık düzeyinde belirgin farklılıklara yol açmıştır. Tavşancıl'da kendine özgü sosyo-ekonomik bir tabakalaşma görülmektedir.

Köyün, kendini saran daha geniş topluma bağımlılığı artarken köyiçi dayanışma azalmaktadır. Köye başka köylerden gelenlerin yerleşmesi ve köydeki farklı gelir düzeylerinin varlığı; köylüler arasındaki mekanik dayanışmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Buna karşılık,

köydeki farklılaşma, köyün dış topluma bağımlılığı nedeniyle köylüler arasında iş bölümünü gerektirecek nitelik kazanmamıştır. Diğer bir deyişle köy, bağımlı olduğu daha geniş toplumun ekonomik yapısı içinde bir bütün olarak belirli bir ekonomik faaliyette uzmanlaşma süreci içine girmiştir. Bu nedenle köyün dış topluma bağımlılığı artarken köy-içi organik dayanışma gerçekleşmemiştir. Köydeki sosyo-ekonomik farklılaşma mekanik dayanışmayı azaltırken bunun yerine geçecek organik dayanışmanın gerçekleşmemesi birey üzerinde kamuoyu baskısının ve dolayısıyla enformel sosyal kontrolün etkinliğini zayıflatmaktadır.

Taşvancıl köyü örneklemesinde aile büyüklüğü ortalaması 3.7'dir. Köy örneklemesindeki ailelerden yalnız % 14'ü bileşik aile niteliği taşımaktadır. Ailenin yapısal değişmesinde iletişim araçlarının gelişmesi sonucu köyün daha geniş toplumla bütünleşmesinin etkin rol oynadığı yadsınamaz. Ancak köyün ekonomik yapısı ve ailedeki iş bölümünün nitelik ve niceliği ile aile yapısındaki değişmeler arasında yakın bir ilişki olduğu da bir gerçektir.

Taşvancıl köyü örneklemesinin % 57'sini oluşturan çekirdek ailelerin çoğunu nüfusun genç kesimi meydana getirmektedir. Genç aile reisleri genellikle endüstride çalışmaktadırlar. Ekonomik faaliyetler aile bütünü dışında yürütüldüğünden bireyin iş yeri ile evi kesin olarak birbirinden ayrılmakta, yani aile ekonomik üretim birimi olma niteliğini yitirmektedir. Ailede, kadın ve erkek arasında ortak amaçlara yönelik ekonomik bir iş birliği yoktur. Kadın ile erkek faaliyetleri tamamen birbirinden ayrıldığından ve farklı içeriklerde yürütüldüğünden karı-koca arasında daha belirgin bir iş bölümünün varlığından söz edilebilir. Karı-koca arasındaki kesin iş bölümü onların birbirlerine bağımlılıklarını arttırmaktadır. Ancak, erkeğin ekonomik faaliyetlerinin aile dışı birimlerde yürütülmesi, kadının kocasının işi ile ilgili bilgi edinmesini güçleştirmekte ve bilgi noksanlığı da ilgisizliğe dönüşmektedir. Buna karşılık erkek de karısının evde yaptığı işlerle ilgilenmemektedir. Karı-koca arasında ekonomik faaliyetlerle ilgili ortak bir tartışma konusunun yokluğu aralarındaki sosyal ilişkileri zayıflatmaktadır. Endüstride istihdam edilen bir aile reisi ile karısının birbirlerine bağımlılıkları artarken, aralarındaki ilişkilerin zayıflaması çelişik gibi görünmektedir. Ancak, köydeki egemen normlara ve değerler sistemine göre bir kadının geçimini sağlamak amacıyla çalışması, hoşgörüyle karşılanmamaktadır. Bu nedenle kadın, geçimini sağlayacak ve sorumlulukları yüklenecek bir erkeğe gereksinim duymaktadır. Öte yandan bir erkek

de ev işlerini beceri ile yürütecek ve rahatını sağlayacak bir kadına gereksinim duymaktadır. Böylece her iki cinsiyet grubunun beklentileri toplumun norm ve değerleri tarafından açıkca belirlenmekte ve yekdiğerinin faaliyetlerini yürütememe aralarındaki bağımlılığı arttırmaktadır.

Ancak, karı-kocanın faaliyetlerinin niteliğinin tamamen farklı olması ilişki yoğunluğu için gerekli ortak ilgi alanını daraltmaktadır. Toplumun sosyal ilişkileri cinsiyet temeline göre belirleyen normları da karı-koca arasındaki ilişkileri zayıflatıcı niteliktedir. Bununla beraber karı-koca arasındaki organik dayanışma, çekirdek birimin istikrarlılığını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Öte yandan bazı kadınların, özellikle genç olanların, kocalarıyla iletişimi sağlamak amacıyla iletişim araçlarından yararlandıkları da görülmektedir. Radyo dinleyerek ve gazete okuyarak kocalarının ilgi duydukları alanlarda bilgi sahibi olmaya çalışan bu kadınlar, köyde karı-koca ilişkilerinin yönünü ve yoğunluğunu değiştirmede önemli rol oynamaktadırlar.

Tavşancıl köyünde ailenin üretim birimi olmasının son bulması nedeniyle çocukların emeğine gereksinme duyulmamaktadır. Bu nedenle çocuklar yetişkin çağa ulaşmış bir mesleğe yönelinceye kadar aileye malî bakımdan bir yük olarak kabul edilmektedirler. Tavşancıl'da eğitim, özellikle yüksek öğrenim kişinin saygınlığını arttıran bir ölçüt olarak benimsendiğinden, köylüler çocuklarını yüksek dereceli okullara göndermeyi istemektedirler. Ailelerin bu yöndeki eğilimleri, çocuğun malî yükünü arttırmaktadır. Böyle bir yatırım, aileye sosyal saygınlığın ötesinde maddî bir yarar da sağlamamaktadır. Çünkü yüksek öğrenim gören gençler, ekonomik faaliyetlerinin niteliği nedeniyle köyden ayrılmaktadırlar. Bu nedenle köydeki aileler, özellikle genç çiftler çok sayıda çocuk istememekte ve bunu önlemek için bilinçli çaba harcamaktadırlar. (14).

Köyde yaşanan bileşik aile reisleri, ailenin varlığını arttırmak amacıyla erkek çocuklarının endüstride çalışmalarını teşvik etmekte; kendileri ise bağıcılıkta uğraşmaktadırlar. Baba-oğul arasında gerçekleştirilen bu tür bir iş bölümü aralarındaki potansiyel çatışmayı önleyici nitelikte görünmektedir. Ancak Tavşancıl köyünde ailenin ekonomik birim niteliğini kaybetmesi nedeniyle baba ile oğul arasındaki bağımlılığı ve dayanışmayı güçlendirecek ortak bir ekonomik amaç bulunmamaktadır. Buna karşılık endüstride çalışan genç erkek yeni çevresinde farklı alt-gruplardan gelenlerle ilişkiler geliştirmekte ve farklı davranış kalıplarından haberdar olmaktadır. Bir ölçüde ekonomik ba-

ğimsizliğini kazanan genç erkek, aile yapısına ilişkin yeni normları kendi çıkarları açısından benimsemekte ve babasıyla otorite mücadelesine girmektedir. Baba-oğul arasındaki otorite mücadelesi mevcut bileşik aile yapısını tehdit etmektedir. Görüşme yapılan köylü kadınlardan bazılarının, gelinleriyle iyi geçindiklerini, fakat baba-oğul arasındaki anlaşmazlık sonucu ailenin bölündüğünü söylemeleri de bu ifadeyi doğrulayıcı niteliktedir.

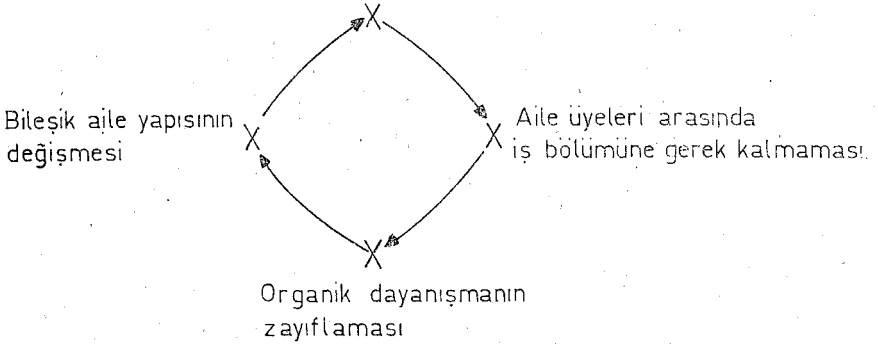
Ancak bu tür ifadeleri de tamamen gerçek olarak kabul etmek yanlıştır. Gelin kaynana arasında da çatışmayla belirlenen ilişkiler bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi gelin-kaynana arasında gerçekleştirilen iş bölümü aralarındaki bağımlılığı arttırmakta ve böylece çatışmanın etkinliği azalmaktadır. Bununla beraber Tavşancıl köyünde kadınlardan ev dışındaki ekonomik faaliyetlere katılmaları beklenmemektedir. Böylece hem gelin hem de kaynana ev içinde aynı işleri yapmakla sorumludurlar. Bir evin sorumluluğunu bir kadın yürütebilecek beceriye sahip olduğundan; ikinci kadın, evde fazlalık olarak görülmektedir. Öte yandan, genç kızlar köyde Halk Eğitiminin açtığı kurslara devam etmekte ve yaşlı kuşağın bilmediği yeni beceriler kazanmaktadır. Bilgi üstünlüğünü elinde bulduran genç kadın kaynanasının otoritesini kolayca kabul etmek istememektedir. Böylece aralarında iş bölümü ve dayanışma bulunmayan gelin ve kaynananın sık sık çatışmaları baba-oğul arasındaki çatışmayla şiddetlenmekte ve bileşik aile kısa bir sürede bölünmektedir.

Ancak, bileşik aile reisinin elinde bulundurduğu ekonomik kaynaklar, ailenin bölünme hızını etkilemektedir. Babası varlıklı olan genç bir erkek, kendi olanaklarıyla kendi çekirdek birimine alıştığı düzeyde bir yaşam sağlayamadığından, baba otoritesine karşı çıkmamaktadır. Varlıklı aile reislerinden bazıları, varlıklarını yeni yatırım alanlarına yöneltmekte ve bu faaliyetlerin sorumluluğunu erkek çocuklarına devretmektedirler. Baba ile oğul arasındaki bağımlılık işçi-işveren ilişkisiyle pekişmektedir. Aile reisi çoğunlukla bu yan ekonomik faaliyetlerden elde edilen kazancın tümüne sahip çıkmakta ve oğlunun ekonomik bağımsızlığını kazanmasını önlemektedir. Bu durum genç erkeğin, babasına ekonomik bağımlılığını daha çok arttırmaktadır. Öte yandan varlıklı bir aile reisi, miras yoluyla da erkek çocuklarının davranışlarını kontrol edebilmektedir; diğer bir deyişle miras bileşik aile bütünlüğünün korunmasını sağlayan bir tehdit aracı niteliğini taşımaktadır. Genç erkek mirastan pay alamama endişesiyle baba otoritesine karşı çıkmaya cesaret edememekte ve babasının onayını almadıkça aile bütününden ayrılamamaktadır.

Tavşancıl köyü, ulaşım olanaklarının gelişmesine paralel olarak dış toplumla bütünleşmektedir. Toplumsal bütünleşme aile yapısının değişmesini iki yönden etkilemektedir. Bileşik aile yapısının korunmasını amaçlayan enformel normlar etkinliklerini yitirmektedirler. Bu durum, bileşik ailenin bölünmesini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan dış toplumla bütünleşen kırsal bir toplumda ekonomik faaliyetler uzmanlaşmaya zorlanmaktadır. Belirli bir ekonomik faaliyette uzmanlaşma, ailenin ekonomik bir birim olma niteliğini ve bağımsızlığını kaybetmesine yol açmaktadır. Birbirlerine bağımlılıkları azalan aile üyeleri arasındaki potansiyel çatışma açık çatışmaya dönüştüğünden bileşik aile "*statu qua*"i koruyamamakta ve çekirdek birimlere bölünmektedir. Wolf'un da belirttiği gibi ailede işbölümünün azaldığı, buna karşılık toplumda işbölümünün yaygınlaştığı yerlerde çekirdek aile görülmektedir. (15)

EKONOMİK YAPI DEĞİŞMELERİ

(Köyün belirli bir ekonomik faaliyette uzmanlaşması)

ŞEKİL:2

Sonuç olarak ailede iş bölümünün, aile üyeleri arasındaki dayanışma ve bağımlılığı sağlamada etkin rol oynadığı ve kesin iş bölümü bulunmayan ailede organik dayanışma ve karşılıklı bağımlılığın azalmasının aile yapısının değişmesini belirlediği söylenebilir. Aile yapısındaki radikal değişmeler, diğer bir deyişle ailenin istikrarsızlığının yaygınlaşması ise toplum yapısını tehdit edici nitelik kazanabilmektedir.

KAYNAKLAR VE AÇIKLAMALAR

- 1- **Bierstedt, R.** *The social order* McGraw-Hill Book Company, Inc., 1957 (bak s: 333).
Mair, L. *An introduction to social anthropology* Clarendon Press-Oxford, 1965. (bak s: 48-50).
Zelditch, M. Role differentiation in the nuclear family'. *The family; its structures and functions* Ed.by R.L. Coser, MacMillan Press Ltd., 1974.
- 2- **Durkheim, F.** *The division of labor in society* The Free Press, New York, 1964. (Bak s: 56 ve 60).
- 3- **Fox, R.** *Kinship and marriage* C. Nicholls and Company Ltd., 1967. (Bak s: 41-44, 111-113 ve 130).
- 4- **Bradbury, R.E.** 'Fathers, elders, and ghosts in Edo religion' *Anthropological approaches to the study of religion* Ed. by M.Ban ton, Tavistock Publications, 1966. (Bak s: 141-142; 143).
Radcliffe-Brown, A.R. 'Introduction' *African systems of kinship and marriage* Ed.by A.R.Radcliffe-Brown and D.Forde, Oxford University Press, 1967. (bak s: 27).
- 5- **Durkheim, E.** *Suicide* Routledge and Kegan Paul, Ltd., London, 1968. (bak s: 218.)
- 6- **Bierstedt, R.** A.G.E.(bak s: 324-325, 334-335).
- 7- **Durkheim, E.** A.G.E.1964 (bak s: 42-43, 62-63).
- 8- **Durkheim, E.** A.G.E.1964 (bak s: 41, 262).
- 9- **Durkheim, E.** A.G.E. 1964 (bak s: 266-270).
- 10- **Durkheim, E.** A.G.E. 1964 (bak s: 177-178).
- 11- **Durkheim, E.** A.G.E. 1964 (bak s: 105-109, 129-130, 133, 148-149, 151, 226).
- 12- **Durkheim, E.** A.G.E. 1964 (bak s: 148, 149, 151-152, 212-213, 226-229).
- 13- **Erdentuğ, N.** *Hal köyünün etnolojik tetkiki.* Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yayınları No: 48 Ankara, 1975. (bak s: 75).
- 14- *Köy örneklemesinde çift başına düşen çocuk sayısı 2'dir.*
- 15- **Wolf, E.R.** *Peasants* Prentice-Hall, Inc., Engle wood Cliffs, 1966. (baks.72).